

УДК 392.81 — 055.2 "18/19"

Олена ЩЕРБАНЬ

АНТРОПОМОРФНІСТЬ ГЛИНЯНИХ ПЕЧЕЙ І ПОСУДУ В КОНТЕКСТІ ТРАДИЦІЙНОГО СВІТУ УКРАЇНСЬКОЇ СЕЛЯНКИ НАДДНІПРЯНЩИНИ (1870-х — ПОЧАТКУ 1930-х РОКІВ)

Проаналізовані відомості про ірраціональні уявлення селянок Наддніпрянщини щодо глиняного посуду та варистих печей у контексті народної культури харчування. Їх поява пов'язана з антропоморфністю глиняного посуду та хатньої варистої печі.

Ключові слова: архетипність, культура харчування, глиняний посуд, піч, жінка, антропоморфність, Наддніпрянщина.

© О. ЩЕРБАНЬ, 2018

Традиційний світ української жінки-селянки нині інтенсивно вивчається [12; 4]. Поряд із народженням і вихованням дітей, а також прядінням і ткацтвом, однією з найважливіших її функцій у соціумі було дотримання традицій культури харчування. Матері, дружини, бабусі, невістки, дочки відповідного віку, умінь і фізичних даних, достатніх для роботи з піччю та пічним начинням (кочерги, рогачі), глиняним посудом, продуктами, відповідали за раціон і приготування, кількість, калорійність, подачу страв і напоїв до столу, прибирання після трапези, перемивання та зберігання посуду, готових страв, напоїв та харчових запасів.

Окрім раціональних дій, спрямованих на дотримання правил гігієни, збереженості глиняного посуду та зусиль створити за його допомоги смачну й корисну поживу, господині здійснювали ірраціональні операції, наскрізь пронизані символікою родючості та плодючості. Доступна джерельна база для студіювання цього аспекту традиційної жіночої культури здебільшого опублікована і аналізувалася сучасними науковцями. Але при детальному аналізі їхньої аргументації виникає багато критичних зауважень, які потребують окремого висвітлення. У нашій статті ми коротко проаналізуємо лишень один сюжет, пов'язаний з купівлею глечиків. Найконцептуальніше до цього питання підійшли Олександр Бобринський, Олесь Пошивайло та Костянтин Рахно.

Олесь Пошивайло у монографії «Етнографія українського гончарства (Лівобережна Україна)» (1993), аналізуючи ірраціональні дії жінки під час купівлі глечиків з просуванням в них руки і намацування «пупа», дійшов висновку, що в даному випадку глечик був символом жіночого начала, жіночого дітородного органу, рука — символом чоловічого начала, а сама дія — імітацією акту запліднення, магічним актом [14, с. 230]. Того ж року Олександр Бобринський опублікував статтю «О двух символах плодородия на украинской керамике» (1993). Дослідник навів етнографічні дані про те, що гончарі навпаки асоціювали «пуп», якого торкалися жінки при цій обрядодії, з чоловічим началом [2, с. 123—124]. Костянтин Рахно в аналогічній за змістом статті «Купівля молочного посуду як вияв жіночої господарської магії» (2011) та підрозділі монографії «Перунове полум'я. Міфологія та обрядовість слов'янських гончарів» (2012) [15; 16, с. 300—306] навів розлогу інформацію цих магічних дій. Загалом розширивши міркування Олесь Пошивайла на базі наведення численних етнографічних па-

ралелей кожному з елементів описаної до нього магичної дії, він подав обґрунтовану критику попередника, звернувши увагу на те, що вона здійснювалася жіночою рукою, а пуп символізував чоловіче начало [16, с. 302]. Але, занадто заглибившись у деталі, Костянтин Рахно не навів цілісної концепції щодо її семантики. Спочатку він стверджує, що таким актом контактної магії, як покладання руки в глечик, господиня намагалася «закріпити владу» над глечиком, «примусити служити тільки собі», зарядити своєю енергією чи передати силу [16, с. 304]. Далі, використовуючи «семантико-палеонтологічний підхід», автор без конкретних посилань стверджує, що «приготування молочних продуктів було родинною таємницею, що свято зберігалася» [16, с. 304]. Таке твердження видається занадто категоричним і таким, що потребує більшої аргументації. Принаймні досі в українських етнографічних матеріалах відомостей про це не траплялося. Та й рецепти молочних страв були настільки загальновідомими, що не розумію, навіщо їх потрібно було приховувати. Наступне недоведене твердження про те, що «розташування посуду в житлі збігалось з точками максимальної сакральності» [16, с. 305]. Як узагальнююче щодо контексту даної статті — воно хибне. Наприклад, відомостей про те, що глечики для молока ставилися на найбільш сакральні місця в хаті — на покуті чи під сволоком Костянтина Рахно не навів. Не довелося досі й мені їх віднайти. Дослідник неправомірно зараховує усіх жінок, що знали даний звичай до відьом [16, с. 306]. Насправді ж відомостей про те, що споживачки вважали такі дії «чарами» немає. Це була звичайна практика, притаманна «знаючим» господарям. Та й частина гончарів у другій половині 1920-х та 1960-х роках, ставилася до ефективності таких дій скептично [26, с. 168; 2, с. 124—125], вважаючи їх «жіночою вигадкою», аж ніяк не відьміством. І, насамкінець, зовсім дивною виглядає подане наприкінці даного підрозділу безапеляційне і аргументоване лишень територіальним фактором твердження, про зв'язок характеризованих звичаїв зі «скотарськими племенами Поділля, Буковини й Закарпаття доби ранньої бронзи, розселення яких сягало Середнього Полісся України», «охоплювало Поніманья в Білорусі, а поодинокі їхні культурні впливи простежуються й на Лівобережжі України» [16, с. 306]. Сенс і обсяг цієї статті не дозволяє критично характеризувати наведе-

не антиісторичне твердження. Принаймні, подаючи такі «сенсаційні» висновки, варто було б навести їх детальну аргументацію. Хоча б зазначити назву та датування відповідних скотарських археологічних культур, що могли б заснувати традицію, яка транслиувалася впродовж принаймні п'яти тисячоліть, навести посилання на спеціалізовані археологічні праці щодо їхньої характеристики. Відтак, вважаю, що досі не опубліковано жодної достатньо аргументованої концепції щодо глибинної суті пов'язаності жінки, глиняного посуду, печі та родючості, що й обумовлює **актуальність** даної студії.

Нижньою хронологічною межею дослідження є 1870-ті роки — час публікації ґрунтовних етнографічних зводів під редакцією етнографа Павла Чубинського. Верхньою є початок 1930-х років — час виходу в світ фундаментальної статті Ніни Заглади «Харчування в с. Старосілля на Чернігівщині» (1931) [23; 10]. Наступні роки позначені нищенням української етнографії на більшості території сучасної України, що на той час входила до складу УРСР та катастрофічної трансформації культури харчування селян в умовах колективізації, індустріалізації, голодоморів.

Просторово-регіональна конфігурація історичного процесу господарювання жінки біля печі та використання глиняного посуду доводить її традиційну монополію у сфері контролю над сферою приготування та споживання страв, яка в досліджуваній період в селянській культурі регулювалася звичаєвістю. Ступінь відповідності конкретних осіб архетиповим уявленням строго контролювався засобами морального та фізичного впливу. Така поведінка була обумовлена значною мірою важливістю харчування для людини, без якого її існування неможливе. Як і в інших традиційних суспільствах, українські селянки ХІХ — першої третини ХХ століття звертали увагу не лише на те, як технологічно правильно приготувати ті чи інші страви, а й здійснювали певні дії, спрямовані на магичне сприяння цьому процесу. На відміну від попередніх дослідників вважаю, що форми кулінарної жіночої магії значною мірою обумовлювалися уявленнями, пов'язаними з родючістю та плодючістю. Про це, зокрема, свідчать прояви антропоморфності в назвах хатньої варистої печі та частин глиняного посуду, наділення їх статевими ознаками. Наприклад, піч асоціювалася з матір'ю [11, с. 48—49],

склепіння простору, де горів вогонь на Полтавщині називали «бабою» (а також «кабаном»)¹, розташований в передній його частині край отвору, через який в піч потрапляли страви і напої, що мали готуватися і виймалися готові мали назву «челюсті», «сводчате устя» [17, с. 457; 5, с. 193—194.]. Тобто отвір закономірно сприймався як «рот» печі, оскільки, за аналогією з людським тілом, був «каналом», через який об'єкти оточуючого світу «входили» до неї. Образ розкритого «рота» органічно пов'язаний з «ковтанням» і пожиранням, з одного боку, та образами «живота», «черева» — з іншого. Не дивно, що нижня частина робочої частини печі називалася однокорінним до останнього слова терміном «черінь». Вважалося, що піч «жерла» страви, а ще «реготала». Як співалося в поширеній на великій території Наддніпрянщини весільній коровайницькій пісні,

*«Наша піч регоче, чогось вона хоче,
А припічок усміхається, Короваю сподівається»*
[33].

Вважаємо, що тут логічно висловити гіпотезу про те, що в конкретному випадку з реготом у селянок Наддніпрянщини могли виникати як візуальні (з формою «челюстей»), так і звукові (тріск дров у гарно витоплений печі) асоціації.

Тоді можна по-іншому, ніж це зробив Костянтин Рахно, пояснити зафіксовану на початку ХХ століття у с. Жоведь Чернігівського повіту прикмету [16, с. 315]. Отож закономірно, що в асоціативно-мисленні конкретної господині виникали думки, що рідина в певному горщику, при першому ставленні якого в піч вона сміялася, закипала швидше. Оскільки і піч «реготала», коли нагрівалася до високої температури. Надзвичайно цінною для розуміння такого явища є інформація, записана Марком Грушевським у с. Худолівка Чигиринського повіту (опублікована 1914 року). Дослідник вперше навіть унікальні відомості про те, що глинобитні печі споруджували жінки, порівнює процес їх створення з коровайним обрядом, називає святом. Адже майстині при зведенні печі співали жартівливі пісні, танцювали, бавилися [9, с. 133—135]. Звичайно ж, усе це супроводжувалося сміхом. Тут також маємо спра-

ву з господарською магією, спрямованою на сприяння продуктивній роботі печі й, відповідно, куховарінню господині в доброму настрої та гуморі.

Як і піч, глиняний посуд Наддніпрянщини має один отвір, через який в нього потрапляють складники та й самі страви й напої. За традиційними віруваннями мешканців Наддніпрянщини, через рот в тіло людини можуть проникати хвороби та нечиста сила. На нашу думку, саме з метою захисту від небажаних «гостей» жінки, за аналогією з ротом під час позихання та тілом в разі підозри на магічну загрозу, отвір печі та посуд хрестили. Наприклад, у хуторі Єгорівка, Куп'янського повіту (Харківщина), перед запалюванням вогню у новій печі господиня робила над устям хлібною лопатою знак хреста і тричі говорила: «Господи, поможи в добрий час у новій печі топити!» [11, с. 49]. Це свідчить про уявлення щодо здатності жінки магічним чином впливати, управляти процесами, що відбувалися в наділеній жіночою семантикою печі [13, с. 108]. Варвара Щелоковська вперше згадала про звичай у Харківщині малювати хрести крейдою чи вуглиною (напевно, освяченими) на боках нового глиняного горщика й один — на дні, перед складанням у нього інгредієнтів для борщу [28, с. 273]. В с. Старосілі, що на Чернігівщині, теж будь-яку страву спочатку годилося поставити під комин, перехрестити, а тоді заставляти у піч [10, с. 139].

Щодо антропоморфних рис посуду, спочатку висловлю власну версію семантики «пупа» — невеликого виступу в центрі дна глечиків. На думку більшості сучасних дослідників це — символ родючості [2; 14; 16]. Але досі не проаналізовано етимологію самого терміну в контексті його використання в гончарстві. Справа в тому, що «пупом» східнослов'янські народи називали реально існуючий в організмі людини орган, який вважався центром людського тіла в вертикальному плані, одним з входів до нього [3, с. 31]. Пуповину після відділення тіла дитини від материнського «зав'язували». Тобто «перешкождали» [22, с. 407] входженню в нього інерідностей. Оскільки «пуп» — це зав'язаний вузол, можна висловити думку про те, що в глечиках він «перешкоджав» проникненню нечистої сили до вмісту. Тому його присутність на глиняному посуді для молока закономірна. Саме цей «молочний» глиняний посуд підлягав магічному захисту від відьомських впливів мешканці Наддніпрянщини першої третини ХХ століття, йому приділяли особливу

¹ Польові матеріали Олени Щербань. Зафіксовано 8 червня 2014 року від мешканця с. Волошкове Зіньківського району, що в Полтавщині, від пічника Антона Бондаренка, 1957 р. н. Будувати печі його навчила бабуся.

увагу [20; 18]. Але «пуп» також пов'язаний з ідеями виробничої та життєвої сил. Не дивно, що одне зі значень цього слова в українській мові — «брунька» [19, с. 343]. Відомо, що на відміну від завжди жіночої печі, на досліджуваній території глиняний посуд іноді свідомо диференціювався господарями за статевою ознакою. Самі назви українського посуду поділяються на три роди в однині — чоловічий (гличик, гладиш, куманець, горщик, кухоль тощо), жіночий (ринка, макітра, миска, чашка) та середній (горнятко). Лише у формі множини без роду вживається термін «близнята», «двійнята», «близнюки». Якщо проаналізувати пропорції таких виробів, помітно, що більшість виробів з назвами чоловічого роду мають видовженіші пропорції. Жіночого — присадкуватіші з ширшим отвором. Назви середнього роду, за аналогією з дитиною, надавалися маленьким. «Чоловічість» гличика вказує на можливість наділення «пупа» фалічною символікою. До речі, в с. Опішня (Полтавщина), мною зафіксовано термін «набруньчився» стосовно ерегуючого чоловічого статевого органу².

В такому контексті знаходить пояснення магічна дія, яку господині здійснювали при покупці гличиків — намацування «пупа», що мало підвищувати вміст сметани в даній посудині. До речі, здатність доїтися у корови наступає після народження нею теляти, а кількість молока, яку вона дає — від регулярності спарювання. Тобто, на нашу думку, використання «пупа» в гличиках мало імітувати й магічне «запліднення» корови через її молоко. Це мало стимулювати тертя рукою господині. Така амбівалентність даного символу (оберегова і прибуткова семантика) подиву не викликає, оскільки вона притаманна й іншому символу, що трапляється на гличиках — хрестик [30, с. 198].

Хрестоматійним у плані асоціювання використання глиняного посуду зі статевим актом є приклад з макітрою в процесі розтирання маку макогоном, на що вказує народна приказка: «Там макогін блудить, де макітра рядить». Олесь Пошивайло висловив обґрунтовані міркування про те, що в контексті українських загадок мак, макітра та макогін символізують родину. Наприклад, «Батько з ліса, мати з міста, а діти з города», «Тато лисак, мама круглолиця,

а діти дрібненькі дуже» [14, с. 301]. Тобто, макітра уособлювала жінку, лоно. Кожна селянка регулярно спостерігала «процес запліднення» в ній борошна з сироваткою чи хмелевою закваскою чи пізніше, дріжджами і «народження» тіста.

Цікавою є опозиція «горщик» — «горщиця». Її найдетальніше охарактеризовано в Куп'янському повіті (Харківська губернія) наприкінці XIX століття. Вважалося, що визначальним під час статевої ідентифікації такого начиння був звук, який воно видавало внаслідок легкого постукування. Дзвінкий свідчив про жіночість, тож вариво в ньому буде смачним. І навпаки, чоловічість виробу з глухим звуком, в якому не буде вдаватися борщу [28, с. 273]. На Полтавщині гличик великого розміру називався «гладиш», а гличик без вуха — «гладишка» [15, с. 297]. Це свідчить, що в народних віруваннях принаймні частини населення регіону «народжені» в майстернях гончарів глиняні горщики та гличики на етапі потрапляння у господарство набували певної статі. І від її уясування через тактильний контакт залежав успіх використання посудини в майбутньому. Про те, що вибір «горщиці» має не лише раціональний сенс, свідчить вибір діжі — купуючи її, господиня перераховувала «трості», з яких її було складено: «діжа, діж, діжа, діж». І неодмінно треба було, щоб закінчувалося «діжею». У іншому випадку тісто б не вдавалося [28, с. 274]. Відповідно, господині намагалися не вибирати для приготування борщу посуд малопродуктивної (в цьому аспекті) чоловічої статі.

Щодо виробів з отворами Т.Б. Щепанская у статті «Пронимальная символика» описує «проймальну символіку», під якою розуміє символіку пройомів (дірок, заглиблень) і операції проймавання (занурення в заглиблення). На них базується значна частина занять дорослих жінок. Зокрема, операції, пов'язані зі зберіганням харчів в пустотілому глиняному начинні, та приготування страв і напоїв в ньому з використанням печі. Ці операції послідовно інтерпретуються як відтворення «пологів», що постійно виражалося в народному фольклорі. Всі вони пов'язані із символікою «материнства» родів, виконували яскраво виражені комунікативні функції [29, с. 149, 159]. Тобто усі охарактеризовані дії можна пов'язати з жіночою господарською магією, вперше детально охарактеризованою Катериною Грушевською в статті 1927 року [8]. Фігурування в них жіночого тіла в прямому (нама-

² Польові матеріали Олени Щербань. Інформатор Тарас Петрович Токар, 1938 р. н., уродженець с. Диканька, Полтавщина.

цвання «пупа» при спорудженні та експлуатації печі) та переносному (вибір «горщиці», назви частин печі) сенсі обумовлене уявленням про нього як «резервуар її творчої господарської сили (як продуцента нових засобів поживи і нових робочих сил)» і пов'язаним з нею, існуючим з первісної доби на рівні архетипових уявлень господарським магічним комплексом, спрямованим на збільшення прибутку, успішність господарства [8, с. 25, 39].

Наведені відомості свідчать про те, що в хатній поведінці господинь Наддніпрянщини кінця ХІХ — першої третини ХХ століття щодо використання глиняного посуду в культурі харчування та варистої хатньої печі яскраво прослідковуються в формі архетипових уявлень пережитки давньої землеробської ідеологічної стратегії, сконцентрованої на діях, пов'язаних із родючістю. Вони відобразилися в предметно-речовому світі і збереглися в назвах частин глиняних виробів та печі, способах поводження з ними, віруваннях, загадках та приказках. Ці уявлення, що перебували в сфері колективного несвідомого, були святими для кожної доброї господині. Упродовж розвитку радянського суспільства в 1930—1970-х роках і нівелювання давньої землеробської ідеології поступово такі уявлення відійшли у вічність. І нині ми можемо лише реконструювати їх за окремими фрагментами, записаними етнографами.

1. Байбурич А.К. Ритуал в традиционной культуре: Структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов / А.К. Байбурич. — Санкт-Петербург: Наука, 1993. — 240 с.
2. Бобринский А. О двух символах плодородия на украинской керамике / А. Бобринский // Украинське гончарство: нац. культурол. щорічник: наук. зб. за минулі літа. — Київ; Опішне, 1993. — Кн. 1. — С. 120—135.
3. Болтарович З.Є. Народна медицина українців / З.Є. Болтарович. — Київ: Наукова думка, 1990. — 234 с.
4. Боряк Олена. Баба-повитуха в культурно-історичній традиції українців: між профаним і сакральним / Олена Боряк; НАН України; Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського. — Київ: [б. в.], 2009. — 397 с.
5. Василенко В.И. Опыт толкового словаря народной технической терминологии по Полтавской губернии. Отдел I-й, II-й и III-й. Кустарные промыслы, сельское хозяйство и земледелие, народные поговорки и изречения / В.И. Василенко // Труды Харьковского предварительного комитета по устройству XII Археологического

- съезда / изданы под редакцией проф. Е.К. Редина. — Харьков: Печатное дело, 1902. — Т. II. — Ч. I, II. — С. 139—216.
6. Грушевський М. З життя селян на Чигиринщині / Мр. Г. // Український етнографічний збірник. — Київ, 1914. — Т. 1. — С. 29—51.
 7. Глушко М. Маловідоме дослідження Марка Грушевського / Михайло Глушко // Народознавчі зошити. — 2017. — № 3 (135). — С. 531—540.
 8. Грушевська Катерина. З примітивного господарства. Кілька завважень про засоби жіночої господарської магії у зв'язку з найстаршими формами жіночого господарства / Катерина Грушевська // Первісне громадянство та його пережитки на Україні за 1927 р. — Київ, 1927. — С. 9—44.
 9. Грушевський М. З життя селян на Чигиринщині / Марко Грушевський // Пам'ятки України: історія і культура / прим. М. Кучеренка. — 2002. — № 2. — С. 127—135.
 10. Заглада Н. Харчування в с. Старосілля на Чернігівщині / Н. Заглада // Матеріали до етнології. — Київ: Всеукр. акад. наук, 1931. — Вип. 3. — С. 83—196.
 11. И[ванов] П. Народные обычаи, поверья, приметы, пословицы и загадки, относящиеся к малорусской хате: (Материалы для характеристики мирозерцания крестьянского населения Купянского уезда) / П. И. // Харьковский Сборник. Литературно-научное приложение к «Харьковскому календарю» на 1889 год. — Харьков: Типография Губернского Правления, 1889. — Вип. 3. — С. 35—66.
 12. Маєрчик Марія. Ритуалі тіло. Структурно-семантичний аналіз українських обрядів родинного циклу / Марія Маєрчик. — Київ: Критика, 2011. — 327 с.
 13. Мазалова Н.Е. Человек и дом: тождество русских представлений / Н.Е. Мазалова // Женщина и вещественный мир культуры у народов России и Европы (Сборник МАЭ, Т. XLVII) / сост. Л.С. Лаврентьева, Т.Б. Щепанская. — Санкт-Петербург: Петербургское Востоковедение, 1999. — С. 101—110.
 14. Пошивайло О. Етнографія українського гончарства: Лівобережна Україна / Олесь Пошивайло. — Київ: Молодь, 1993. — 408 с.
 15. Рахно Костянтин. Купівля молочного посуду як вияв жіночої господарської магії / Костянтин Рахно // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. — Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2011. — Вип. 34. — С. 84—88.
 16. Рахно Костянтин. Перунове полум'я. Міфологія та обрядовість слов'янських гончарів / Рахно К. — Полтава: АСМІ, 2012. — 432 с.
 17. Сивак В. Печ хатня / В. Сивак // Мала енциклопедія українського народознавства / за ред. С. Павлюка. — Львів: Ін-т народознавства НАН України, 2007. — С. 457—459.
 18. Спаська Є. Глечик з хрестиком: (етюд з циклу «Чернігівське гончарство») / Є. Спаська // Матеріа-

- ли до етнології й антропології. — Львів : Друк. Наук. т-ва ім. Шевченка, 1929. — Т. 21/22. — Ч. 1. — С. 35—41.
19. Срезневский И.И. Словарь древнерусского языка с историческими дополнениями / И.И. Срезневский // Воспроизв. репродуктивно фотомеханическим способом по изданию 1893 г. — Москва : ГИС, 1958. — 1684 + 272 + 13 с.
 20. Сумцов Н.Ф. Очерки народного быта (из этнографической экскурсии 1901 г. по Ахтырскому уезду Харьковской губернии) / Н.Ф. Сумцов. — Харьков : Печатное дело, 1902. — 57 с.
 21. Топоров В.Н. О ритуале. Введение в проблематику / В.Н. Топоров // Архаический ритуал в фольклорных и раннелитературных памятниках. — Москва : Наука, 1988. — С. 7—60.
 22. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: пер. с нем. (с доп.) / М. Фасмер. — Москва : Прогресс, 1971. — Т. 3. — 827 с.
 23. Чубинский П.П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским русским географическим обществом. Юго-Западный отдел. — Т. 1 / П.П. Чубинский. — Санкт-Петербург : Тип. В. Безобразова, 1872. — 468 с.
 24. Шевченко Л. Звичаї, зв'язані з закладами будівлі / Людмила Шевченко // Первісне громадянство та його пережитки на Україні. — Київ, 1926. — Вип. 1—2. — С. 87—95.
 25. Шейко В.М. Историко-культурологичні аспекти психоаналізу / В.М. Шейко. — Харків : Основа, 2001. — 152 с.
 26. Шульгіна Л. Ганчарство в с. Бубнівці на Поділлі / Лідія Шульгіна // Матеріяли до етнології. — Київ, 1929. — Т. 2. — С. 111—200.
 27. Шурц Г. История первобытной культуры. — Т. 1. Основы культуры. Общество. Хозяйство: пер. с нем. / Генрих Шурц. — Москва : КРАСАНД, 2010. — 424 с. — (2-е изд.).
 28. Щ[елоковская] В[арвара]. Пища и питье крестьян-малороссов, с некоторыми относящимися сюда обычаями, поверьями и приметами / Щелоковская В.Д. // Этнографическое обозрение. — Москва : Издание Этнографического Отдела Императорского общества любителей естествознания, антропологии и этнографии, состоящего при Московском университете, 1899. — № 1—2. — С. 266—322.
 29. Щепанская Т.Б. Пронимательная символика / Т.Б. Щепанская // Женщина и вещественный мир культуры у народов России и Европы (Сборник МАЭ, Т. XLVII) / сост. Л.С. Лаврентьева, Т.Б. Щепанская. — Санкт-Петербург : Петербургское Востоковедение, 1999. — С. 149—199.
 30. Щербань А.Л. Трансформації орнаментування кераміки в традиційній культурі Лівобережної України (кінець VII тис. до н. е. — XIX століття) / А.Л. Щербань. — Харків : Видавець Олександр Савчук, 2017. — 328 с.
 31. Щербань О. Глиняний посуд в культурі харчування українців кінця 1860-х — початку 1870-х років (за матеріалами, зібраними Павлом Чубинським) / Олена Щербань // VII Кирилло-Мефодиевские чтения : в 2 ч.: материалы Междунар. науч.-практ. конф. — Уфа, 2014. — Ч. 1: Материальная и духовная культура славян. — С. 101—105.
 32. Щербань О. Глиняний посуд Наддніпрянщини і технологія приготування страв у варистій печі (XIX—XX століття) / Олена Щербань // Наукові Зошити історичного факультету Львівського національного університету: зб. наук. пр. — Львів, 2016. — Вип. 17. — С. 124—134.
 33. Щербань О. Глиняний посуд у весільній обрядовості Полтавщини / О. Щербань // Традиційна культура в умовах глобалізації: проблема збереження і оновлення етнічно-культурної спадщини : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 27—28 серп. 2008 р. — Харків, 2008. — С. 105—110.
 34. Эвола Юлиус. Метафизика пола / Юлиус Эвола. — Москва : Беловодье, 1996. — 448 с.
 35. Юнг К.Г. Психология бессознательного / Карл Густав Юнг. — Москва : Когито-Центр, 2010. — 352 с.

Olena Shcherban

ANTHROPOMORPHY OF CLAY OVENS AND UTENSILS IN THE CONTEXT OF THE TRADITIONAL WORLD OF THE UKRAINIAN PEASANTRY OF THE DNIEPER (1870S — EARLY 1930S)

The data on the irrational conceptions of the peasants of the Dnieper to the clay crockery and viable ovens in the context of the popular culture of nutrition have been analyzed. Their appearance is due to the anthropomorphy of clay crockery and domestic cooker furnace.

Keywords: archetypism, culture of food, clay dishes, oven, woman, anthropomorphism, Naddniprovyanshchyna.

Олена Щербань

АНТРОПОМОРФНОСТЬ ГЛИНЯНЫХ ПЕЧЕЙ И ПОСУДЫ В КОНТЕКСТЕ ТРАДИЦИОННОГО МИРА УКРАИНСКОЙ КРЕСТЬЯНКИ ПРИДНЕПРОВЬЯ (1870-х — НАЧАЛЕ 1930-х ГОДОВ)

Проанализированы сведения об иррациональных представлениях крестьянок Приднепровья относительно глиняной посуды и варистых печей в контексте народной культуры питания. Их появление связано с антропоморфностью глиняной посуды и домашней варистой печи.

Ключевые слова: архетипность, культура питания, глиняная посуда, печь, женщина, антропоморфность, Приднепровье.